

ABDULLA AVLONIY DARSLIKLARIDAGI AXLOQIY SIFATLAR

TAHLILI

Hayitov A. I.

Nizomiy nomidagi TDPU o'qituvchisi

Azizova S.

Nizomiy nomidagi TDPU 3-kurs talabasi

Tel: (93) 133 56 62

Annotatsiya

Ushbu maqola barcha o'quvchilarni aqliy va vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish mazmuni haqida so'z borgan.

Kalit so'zi: Farzand tarbiyasi, tarbiya, bilim, fikr tarbiyasi, yaxshi xulq, vatanga muhabbat, yurtni sevish.

“Biz ta’lim va tarbiya tizimining barcha bo’g’inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o’zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz”.

Sh.M.Mirziyoyev

Farzand tarbiyasi shaxsiy masala emas, u davlat, jamiyat ahamiyatiga ega bo'lgan buyuk ijtimoiy ishdir, u shu darajada buyuk ishki, Vatan istiqboli ham, millat taqdiri ham tarbiya bilan bog'liq. Avloniy so'zlari bilan aytganda «... tarbiyabizlar uchun yo hayot yo mamot, yo najot yo halokat, yo saodat yo falokat masalasidir».

Abdulla Avloniy pedagogik qarashlarida aql va ilmning yuksak darajada ulug'lanishi bevosita insonni ulug'lash bilan uzviy bog'lanadi. Chunki Olloh insonni barcha mavjudodlardan, mahluqotlardan ulug' qilib yaratdi. Unga ikki dunyo saodatiga erishishdek buyuk maqsad uchun Aql berdi. Inson shu Aql yordamida ilm-ma'rifatni, taraqqiyotni egallaydi, dunyoni boshqaradi. Mana Abdulla Avloniyning aqlga bergan ta'rifi: «Aql insonlarning piri komili, murshidiyagonasidir... Janobi haq insonni hayvondan so'z va aql ila ayirishdur. Rasuli akram nabiiyyi muhtaram sallallahu alayhi vassalam afandimiz: «Ey insonlar!

Aqlingizga tavoze' qilingiz. Siz janobi haq buyurgan va qaytargan narsalarni aqlingiz ila bilursiz», demishlar».

XIX asrning 90-yillari oxirlarida rus-tuzem maktablarida o'qiydigan mahalliy millat bolalari uchun S. M. Gromeniskiynig uch kitobdan iborat «Книга для чтения» («O'qish kitobi») asari darslik sifatida nashrdan chiqarildi. N. Ilminskiy qarashlari zaminida yaratilgan ushbu darslikda Rusiyani, rus xalqini ulug'lovchi, Rusiyani buyuk vatan sifatida ta'rif-tavsif etuvchi o'nlab nazmiy va nasriy matnlar yerilgan edi. Bu darslikning shovinistik maqsadini jidad pedagoglari tushunib yetgan va millat farzandlarini vatanparvarlik, millatparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga alohida e'tibor qaratgan edilar. Bu hol ular yaratgan har bir darslikda, har bir ilmiy, badiiy asarlarda yaqqol ko'zga tashlanadi. Abdulla Avloniyning «Turkiy guliston...» asarida «Vatanni suymak» degan bob bor. Unda yosh qalblarda o'z Vatani Turkistonga nisbatan muhabbat tuyg'ularini mavjga keltiruvchi shunday misralar bor:

Vatan, Vatan deya jonim tanimdan o'lsa ravon,
Banga na qam, qolur avlodima o'z Vatanim.
G'ubora do'nsa qamim yo'q vujud zeri vahm,
Choraki, o'z Vatanim xokidur go'ru kafanim.
Tuqib o'san yerim ushbu Vatan vujudim xok,
O'lursa aslina roje' bo'lurmi man g'amnok.

Ushbu asar yozilgan davrni - Vatanimiz mustamlaka iskanjasida fojei ahvolga tushgan, kelgindilar oyoqi ostida toptalgan davrini to'la his qilib, «Vatanni suymak» bobi o'qilsa, Vatan istiqloli, ozodligi uchun inson hatto jonini ham fido qilishi kerak, degan qoya asar qatlariga singdirib yuborganligini sezish qiyin emas. Vatan tuproqi muqaddas: unda ajdodlarimizning xokilari bor unda kelajak nasllarimizning haqlari bor. Shuning uchun ham Vatanni oddiygina sevish mumkin emas, uning istiqboli uchun kuyunish, kurashish, kelguvchi avlodlarga to'lato'kis, ozod farovon holda topshirish hissi ham mavjud. Abdulla Avloniy ona-Vatanga mana shunday yoniq qalb bilan munosabatda bo'ladi.

«Turkiy guliston yohud axloq» asaridan bir kichik bob «hifzi lison» («Tilnimuhofaza qilish») deb ataladi. hamma vaqt, hamma jamiyatda millatning mavjudligini, e'tiborini belgilovchi ko'zgusi uning tili va adabiyotidir. Ulug'san'atkor shoir Abdulhamid Cho'lpon «Adabiyot o'lsa, millat o'lur» deb yozdi. «Adabiyot nadur?» maqolasida. har bir inson, birinchi navbatda, o'z ona tilini

mukammal bilishi, tilining ravnaqi, sofligi uchun kurashishi kerak. Asar muallifi o'rinsiz o'zga til so'zlarini qo'shib, «moshkichiri» kabi aralash-quralash ishlatishga keskin qarshi chiqadi. Avloniynig ona tiliga bunday qarashlari hozirgi kunimizda ham har gapiga, albatta, 2-3 o'rischa so'zni qo'shib gapiruvchi yoki o'ris tilini durustroq bilmasa-da, o'rischa gapirishni madaniyat belgisi deb, biluvchi ba'zi bir yoshlarimizga nafaqat yoshlarimizga taalluqlidir: «har bir millatnig dunyoda borlig'in ko'rsatadurgon oyinai hayoti til va adabiyotidir. Milliy tilni yo'qotmay millatning ruhini yo'qotmakdur. hayhot! Biz turkistonliklar milliy tilni saqlamak bir tarafdada tursin kundan-kun unutmak va yo'qotmakdadurmiz. Tilimizning yarmiga arabiy, forsiy ulagani kamlik qilub, bir chetiga rus tilini ham yopishdurmakdadurmiz. Durust, bizlarga hukumatimiz bo'lg'on rus lisonini bilmak hayot va saodatimiz uchun osh va non kabi kerakli narsadur. Lekin o'z yerinda ishlatmak va so'zlamak lozimdur. Ziqir yoqi solub, moshkichiri kabi qilub aralash-quralash qilmak tilnig ruhini buzadur». Shuning uchun ham Abdulla Avloniynig ona tiliga nisbatan buyuk muhabbat bilan aytgan so'zlari to'g'ridan to'g'ri o'sib kelayotgan yosh (hatto hozirgi) avlodlarga qaratilgan edi:

Ey ona til, aziz qadrdonim,
Iltifoti ruhim, rahmonim.
Tug'dig'im kundan aylading ulfat,
O'lgunimcha ayilma, ey jonim.
Menga ilmu adab san o'rgatding,
Chin adib, muallim ilonim.
Millatning ruhini ko'targuchisan,
Ey muqaddas karamli sultonim.

Abdulla Avloniy atoqli metodist olim sifatida «Turkiy guliston...» asarida o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stirish masalasiga, voizlik (notiqlik) sanatini egallashga alohida e'tibor qaratadi. Muallif fikricha, har bir o'quvchi ona tilida o'z fikrini aniq, ta'sirchan, shu bilan birga, chiroyli bayon qilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Buning uchun esa o'quvchi olma tilining nozik, go'zal jihatlarini puxta egallagan bo'lishi kerak: «Umumiy milliy tilni saqlamak ila barobar xususiy oqiz orasidagi tilni (og'zaki nutqni U. D.) ham saqlamak lozimdur. Chunki so'z insonning daraja va kamolini, ilm va fazlini o'lchab ko'rsatadurgon tarozisidir. Aql sohiblari kishining dilidagi fikr va niyatini, ilm va quvvatini, qadr va qiymatini so'zlagan so'zidan bilurlar. «Quruq so'z quloqqa yoqmas», - demishlar». Abdulla

Avloniy «Turkiy guliston...» asarining «Yomon xulqlar» qismi 18 bobdan iborat. Muallif insonning bunday xulqlarini «saodati adabiyadan mahrum, hayoti jovidonimiz uchun masum bo'lgan axloqi zamimalar...» deb ataydi. A. Avloni kishilarnig ham ijobiy xuldarini, ham salbiy xulldarini bayon qilib, kitobxonlar mulohazasiga havola qiladi. U «Bu sanalgan yomon xulqlarning fanoliqlarini, yuqorida sanagan yaxshi xulqlarning go'zalligini insof muvozanasi ila o'lchab, vijdon muhokamasi ila tahqiqlab, yaxshilarini tinglab amal qilmak yomonlarini onglab, hozir qilmak lozimdur», deydi.

Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari bugungi kunda ham o'zbek milliy maktabini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois uning ijodiy merosini chuqur o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdarashidxon o'g'li, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy rahnamoligida ochilayotgan va xalq o'rtasida kata e'tibor qozonayotgan «usuli jadid» maktablari mohiyat e'tiboriga ko'ra rus-tuzem maktablariga qarshi qaratilgan edi. Abdulla Avloniy taniqli jurnalist, jamoat arbobi, shoir dramaturg, yozuvchi, tarjimon va ulkan ma'rifatparvar muallimdir. U juda ogir, suronli davrda ijod qilib, qisqa umri davomida ma'rifat, maorif va madaniyat masalalari bilan keng shug'ullanib, bir necha jildga jo bo'ladigan asarlar yozdi. U kelajak avlodning ma'naviy olamini kengaytirish borasida tinmay g'amxo'rlik qilib ijod namunalarini yaratdi. Biz yosh avlodning vazifamiz olimlarimizning asarlari o'qib ilimimizni va tarbiyamizni yanada yuksaltirishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'grisida. // Prezident Farmoni. "Xalq so'zi" gazetasi, 2017-yil 13-yanvar. – №9. – B. 1.
2. Mirziyayev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.//Toshkent - 2017, "O'zbekiston", 593 b.
3. Abdulla Avloniy. Toshkent tongi. T., G afur G ulom nomidagi Adabiyot va sanat nashriyoti. 1979.
4. Khaitov, A. (2023). Integrated approach to teaching subjects of primary education. European International Journal of Pedagogics, 3(01), 34-41.

5. Sadinovna, K. D., & Qizi, M. M. M. R. (2022). Boshlangich sinflarda ta'lim sifatini oshirishda texnik vositalardan samarali foydalanish. Science and innovation, 1(B2), 152-154.

